
Maja Godina - Golija
**Stavbarstvo slovenskega etničnega prostora v delu Die
österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild**

Avtorica v članku obravnava pomen monumentalnega dela Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild za poznavanje stavbarstva na slovenskem podeželju ob koncu 19. stoletja. Čeprav je delo nastalo iz ideoloških in državnih interesov, s podrobnimi opisi dopolni naše poznavanje tedanje kmečke arhitekture, saj so druga tovrstna dela maloštevilna.

The author examines the importance of the monumental Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild in learning about Slovene rural architecture at the end of the 19th century. Books on this topic are rare, and despite the fact that it had been written because of ideological and state interests its detailed descriptions of Slovene rural architecture have greatly enriched our knowledge of the subject.

Stavbarstvo in noša sta bili že od začetkov evropske etnologije zelo priljubljeni temi raziskovanja etnologov, ki so na podlagi dognanj o njihovih značilnostih ločevali kulture posamičnih narodov, ugotavljali njihov večji ali manjši estetski čut in sposobnost likovnega izražanja. V ospredju tedanjega zanimanja so bili le nekateri vidiki: predvsem izvorna oblika in starost, vrednost in slikovitost, le redko funkcija. Z razvojem etnoloških metodoloških izhodišč in s spreminjanjem raziskovalnih pogledov po 2. svetovni vojni je zanimanje za tovrstno raziskovanje materialne kulture upadlo. Znova je oživelo v 70. in 80. letih 20. stoletja, ko je bila objavljena vrsta razprav o metodoloških izhodiščih raziskovanja stavbarstva in noše.¹ V njih se avtorji zavzemajo za raziskovanje in za razumevanje kulture posameznih narodov in družbenih skupin s pomočjo objektov. Objekte oz. materialni svet v njegovem širokem pomenu razume danes etnologija kot indikatorje oz. znake za raziskovanje in razumevanje kulturnih procesov in družbenih

¹ Prim. S. A. Tokarev, Von einigen Aufgaben der ethnographischen Erforschung der materiellen Kultur, *Ethnologia Europaea* 6 (1972), št. 2: 163-178.

dogajanj. Predmeti iz materialnega sveta torej niso nikoli opazovani zgolj zaradi samih sebe (npr. zgolj kot objekti izredne estetske vrednosti), temveč kot sredstva za razumevanje družbenoekonomskih oz. družbeno-kulturnih razvojnih procesov.

V obsežnem delu *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild*, ki je izhajalo v letih 1887 do 1902, so avtorji besedil namenili precejšnjo pozornost obravnavi stavbarstva v monarhiji živečih narodov. Uredniki dela so si želeli, da bi bile te izčrpne in bogato ilustrirane knjige literatura, ki po svojih dosežkih ne bi zaostajala za strokovno ravnijo sočasnih znanstvenih del, hkrati pa naj bi bila tudi spodbudno in poučno čtivo, saj naj bi predstavljalo celotno podobo domovine in tu živečih ljudstev. Pisci obravnavajo stavbarstvo, tako kot druge sestavine ljudske kulture prebivalcev monarhije, v razdelku narodopisje (*Volkskunde*). Obravnave so vpete v ideološka in politična izhodišča, ki so zaznamovala nastanek tega dela in jih morda kar najlepše označujejo uvodne besede k drugemu zvezku *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild*: »Zato je še posebej v naši domovini zelo pomembno spodbujati etnografijo in njene pomožne vede, ki zbirajo gradivo neodvisno od nezrelih teorij in strankarskih strasti. Edino iz njega lahko izhaja objektivna primerjava in vrednotenje različnih ljudstev.«²

Etnografija in njene pomožne znanosti naj bi služile predvsem zbiranju materiala in virov o sestavinah ljudske kulture, npr. noše, orožja, stavbarstva in nekaterih tipičnih, zlasti prazničnih, sestavin prehrane, kar naj bi ustrezalo tedanjim političnim in državnim interesom. Tako zbrano in podano gradivo, predstavljeno v obsežnem in bogato ilustriranem knjižnem delu, naj bi prineslo čast monarhiji, tako njeni celoti kot tudi njenim posameznim delom. Prebivalcem monarhije pa naj bi vzpodbudilo samozavedanje o znanstvenem in umetniškem pomenu lastnega bivanja.³

Pri pisanju so avtorji upoštevali ljudsko življenje in posebnosti, ki so nastale in se obdržale zaradi raznovrstnosti dežel, narave, podnebja in sestave tal. Ali, kakor so zapisali v uvodu: »Vsi ti narodi in plemena, ti posamični tipi, njihovi spreminjajoči se dialekti in navade, načini življenja in prebivanja, različni izviri zaslužka, njihova praznovanja, zabave in šege, stare noše, orožje, znanje, ljudska poezija, pa tudi njihov razcvet in uspeh znotraj mej monarhije – vse to bomo skušali obnoviti v teh knjigah.«⁴

Metodološka izhodišča, ki so vodila pisce besedil, so bila romantična in le v manjši meri razsvetljenska in pozitivistična. Zanimalo jih je predvsem bogastvo ljudske kulture narodov, enkratnost njihovega ustvarjanja, duhovnega življenja, starost, slikovitost in ohranjenost tradicije. Tovrstni model znanstvene obravnave avstro-ogrške monarhije pa je ustrezal tudi njenim političnim ciljem. S prikazovanjem pomena in bogastva posameznih ljudskih kultur se je večal in krepil tudi njen ugled – ugled monarhije, pravične in velikodušne matere vseh narodov. Še posebej je bilo to izhodišče pomembno za majhne narode, npr. Slovence, ki so se lahko z bogastvom in slikovitostjo svoje ljudske kulture vsaj navidez kosali s številčnejšimi in politično vplivnejšimi narodi v monarhiji. Zaradi tega so začutili tudi večjo pripadnost tej večnarodni skupnosti. Ali, kakor lahko razberemo iz navedka: »Vsaka nacionalna skupina, ki se zaradi govorce, šeg in različnega zgodovinskega razvoja čuti še posebej ločena od drugih nacionalnih delov, bo z dejstvom, da je njena individualnost našla ustrezno razumevanje in priznanje v

² *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild*, 2. Heft. Wien 1886, 6.

³ N. d., 7.

⁴ N. d., 15.

znanstveni literaturi monarhije, popolnoma pomirjena, hkrati pa bo iskala svojo duhovno težišče v avstro-ogrski monarhiji.⁵

Stavbarstvo, ki je poglaviti predmet našega zanimanja, je v delu *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild* obravnavano na način, ki je bil značilen za etnografska in topografska dela v 19. stoletju. Pisci so kmečko arhitekturo obravnavali v različnih zvezkih *Kronprinzenwerk* ločeno, tako da je njena podoba razdrobljena med obravnave posamičnih pokrajin (npr. Kranjske, Koroške, Štajerske, Goriške...) in obravnave nekaterih izbranih sestavin (kmečka hiša, gospodarska poslopja, dvorišča...). Pri preučevanju so iskali tipičnost stavbarstva, značilnega za slovenske pokrajine, le delno so upoštevali časovne, krajevne in socialne razlike. Tako Viljem Urbas pri obravnavi kmečke hiše na Gorenjskem poda natančen opis hiše velikega kmeta – posestnika, ki je z družinskimi člani in posli živel v nadstropni, mogočni zidani hiši z več sobami.⁶ Stavbarstva drugih, številčno pomembnejših skupin prebivalstva ni obravnaval. Mogočni kmečki dom, ki naj bi bil tipičen za ljudsko arhitekturo na Gorenjskem, opiše podrobno, po prostorih. Vanj vstopimo skozi portal iz peščenjaka, ki ga krasi letnica zidave hiše. Prvi prostor je veža, ki se razteza po celotni širini hiše. V njenem gornjem kotu je ognjišče, povezano s pečjo, postavljeno v glavni sobi – »hiši«. Poleg njega so še štedilnik in kotli za pripravo svinjske hrane, različna kuhinjska oprema in posode. Iz veže vodijo na levi strani vrata v večjo sobo, ki je glavni bivalni prostor. Urbas podrobno opiše pohištvo in njegovo postavitev v prostoru, peč in stensko okrasje. Desno vodijo vrata v kamro z zakonsko posteljo, pisano pobarvanimi garderobnimi omarami, kablo za meso. Pod vežo je klet, iz veže pa vodijo stopnice v prvo nadstropje, kjer so spalnice hčerk in dekel ter njihove skrinje za obleko. Nad shrambo v pritličju je v prvem nadstropju shramba za žito s skrinjami. Poleg kmečke hiše opiše avtor tudi poglavitna gospodarska poslopja, ki so bila značilna samo za velike kmete, manjši takšne posesti niso imeli. Kot možne vzroke za razlike od opisanega tipičnega gorenjskega kmečkega doma omeni pisec delitev parcel, sestavo in obliko zemljišč, ki lahko povzročijo, da je kmečki dom postavljen ob cesti s krajšo – čelno stranjo. Drugi vzroki za razločke v podobi kmečke arhitekture na Gorenjskem niso omenjeni.

Večja uporaba kamna kot gradbenega materiala je značilna za Notranjsko, kar je glede na pomanjkanje lesa na tem območju tudi razumljivo. Proti Trstu in morju postajajo hiše v svoji zidavi vedno bolj prilagojene močnemu vetru, burji. Hiše so razmeroma nizke, kamnite. Tudi streha je nizka in z majhnim naklonom, pokrita z leseno kritino in obtežena s kamni. Od hiše do hiše potekajo zidane ograje z obokanimi vhodi, ki vodijo na ozka, s kamnitimi ploščami tlakovana dvorišča. Značilnost hiš na tem območju so nizka, odprta ognjišča, postavljena v veži.⁷

Podoba dolenskih naselij in domačij je v primerjavi z gorenjskimi skromnejša. Prevladujejo lesene, ometane hiše, ki so znotraj in zunaj pobeljene. Stene v izbi prekrivajo saje, kajti dimniki so v dolenskih hišah izjema. Večji del dvorišča pogosto zaseda dvojni kozolec, ki je dobre izdelave in zelo uporaben. Dvignjen je precej visoko, tako da vanj z lahkoto zapelje voz s senom.

Onstran Gorjancev in ob Kolpi je že moč čutiti vpliv sosednjih hrvaških pokrajin, zlasti v šegah in noši, manj v stavbarstvu. Tod hiše niso razporejene ob cesti, temveč so

⁵ N. d., 6.

⁶ *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild, Heft Kärnten und Krain*. Wien 1891, 396.

⁷ N. d., 401.

postavljene v nepravilnih gručah. Hiše so v celoti lesene, razen stene ob štedilniku oz. peči. Iz veže lahko vstopimo v majhna prostora, ki sta namenjena hišnemu gospodarju in njegovi ženi. Poleg gumna in skednja, ki se nahajata nad hlevom, ima kmet postavljeno še kaščo za hranjene žitnih zalog, pa tudi obleke. V ločenem prostoru stojijo žrmlje, nujna naprava na tem območju, saj vodni mlini na Kolpi tedne dolgo ne morejo obratovati zaradi pomladanske in jesenske visoke višine vode.⁸

Iz Prema

Natančen je opis kmečkega doma Slovencev na Štajerskem Franca Hubada.⁹ Pisec izhaja iz opisa osnovnega tipa hiše z vežo, ki mnogokrat služi tudi kot kuhinja, dnevnim prostorom – »hišo« in nasproti ležečo prednjo kamro. Le na Pohorju so ponekod še ohranjene dimnice. Pri gospodarjih na Štajerskem je razširjena želja, da se dnevni prostor, »hiša«, uredi čim sodobneje, tako da lahko na domu sprejemajo obiskovalce. Kot gradbeni material uporabljajo na Štajerskem za stanovanjska in gospodarska poslopja kamen, opeko in les. Na območjih, kjer teh primanjkuje, postavljajo t. i. butane hiše. Za kritino je zelo razširjena slama, čeprav je priljubljena tudi opečnata kritina, ki je ponos gospodarjev. Skodle so zaradi požarov na tem območju manj uveljavljene. Na hribovitih območjih Štajerske, kjer so hiše nadstropne, je v prvem nadstropju priljubljen arhitekturni element gank: po njem je mogoč dostop do stanovanjskih prostorov, uporabljajo pa ga tudi za sušenje perila in poljskih pridelkov.

⁸ N. d., 402.

⁹ *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild, Heft Steiermark*. Wien 1890, 213.

Kmečko dvorišče na slovenskem Štajerskem

Posebno pozornost posvečajo na Štajerskem zunanosti hiš, zlasti še, če je v hiši neporočena hčerka, saj je čista in čedna hiša z urejeno okolico najboljše priporočilo za nevesto. Pomladi pobelijo stene hiš in jih okrasijo z barvnimi linijami in cvetličnimi vzorci (arabeskami). Zunanost še polepšajo cvetlični lonci z nageljni in rožmarinom.

Posebnost štajerskih dvorišč so shrambe za meso, ki so postavljene v bližini stanovanjskih hiš. Po zunanosti zelo spominjajo na golobnjake, nanje se je mogoče povzpeti le po na sredini postavljeni lestvi.¹⁰

Notranja oprema štajerskih hiš je po mnenju pisca zelo preprosta, sestavljena iz mize, skrinj, postelje in omar. Ob stene in peč so prislonjene široke klopi, ki pozimi služijo tudi za spanje. V kotu nad mizo je obešeno razpelo, levo in desno od njega visijo nabožne podobe. Hiše premožnih gospodarjev so lepše in udobneje opremljene. Nekatere med njimi imajo urejeno celo sobo za goste.

Domovi Slovencev v Zali in Železni županiji so postavljeni večinoma iz lesa in ometani, nekateri so iz opeke. Hiše so zidane na ključ, kamra ima okna obrnjena proti cesti. Vzporedno s cesto pogosto leži večja soba – »hiša«; vanjo se vstopi skozi glavni vhod, lepo okrašen s stebri. Revnejši prebivalci živijo v enoceličnih domovih, premožnejši pa imajo za bivanje dve, nekateri celo tri sobe. Na štiblc meji temna, sajasta kuhinja, saj hiše praviloma nimajo dimnika in dim uhaja le skozi vrata. Skoz kuhinjo se pride v kamro. Pravokotno na bivalni del stoji gospodarski del stavbe s stopo in skednjem.

Notranjost hiš je natrpana z neudobno opremo in predmeti. V temni kamri najdemo s cvetlicami poslikane postelje, ki segajo s posteljnino in vzglavniki vse do stropa, v kotu stoji miza s stoli. Ob dveh straneh mize so ob steni postavljene klopi. Po potrebi sta v

¹⁰ N. d., 214.

prostoru še zibelka in kolovrat, pozimi tudi statve. Stene krasijo nabožne podobe na steklu in papirnati cvetlični venčki. Pri Slovencih v tem delu Madžarske so zelo priljubljene lončene peči, na katerih sušijo plodove, pozimi tudi spijo.

Notranjost in zunanost hiš je belo pobarvana. Zunanje stene krasijo rumene, modre ali črne linije, žene ali dekleta poslikajo stene še s cvetličnimi motivi. Strehe so slamnate.¹¹

Stavbarstvo Slovencev na Koroškem ni obravnavano posebej, tako kot npr. Slovencev na Štajerskem ali na Madžarskem, temveč skupaj z arhitekturo avstrijskega kmečkega prebivalstva. Pisec besedila Max von Moro le na kratko poda poglobitve značilnosti kmečkih domov na koroškem podeželju in tipologijo tamkajšnjih naselij. Hiše imajo praviloma zidano pritličje, iz katerega vodijo stopnice v klet, na drugi strani veže v prvo nadstropje. Tu je nekaj prostorov namenjenih hranjenju žita, druge uporabljajo za spanje in bivanje.

V nekaterih dolinah severne Koroške so hiše večje, saj imajo poleg zidanega pritličja in prvega nadstropja še leseno drugo nadstropje, do katerega vodi gank. Strehe so pri tem tipu hiš položnejše in krite z opeko.

Gospodarska poslopja so pri velikih kmetih mogočna, največkrat zidana v dveh etažah. Pritličje je obokano, v njem so hlevi za konje, govedo in prašiče in shrambe za krmo in les. Tu se nahajajo tudi ležišča za hlapce. Do prvega nadstropja vodi dovoz za vozove. Čelne stene gornjega nadstropja so okrašene s simetričnimi opečnatimi zračnimi mrežami. Kmetje tu mlatijo žito in hranijo seno. Strehe gospodarskih poslopij so največkrat krite z opeko, redkeje s skodlami. Na manjših kmečkih posestvih so gospodarska poslopja manj mogočna, sestavljena le iz zidanega pritličja in strehe. Razdelitev prostorov v njih je podobna kakor v večjih gospodarskih poslopih, le da so prostori, namenjeni živini in hrambi, manjši.¹²

Ob kmečkih domovih na Koroškem se raztezajo še sadovnjaki in zelenjavni vrtovi, pogosto rastejo ob stavbah orehi ali lipe. V hribovitih predelih Koroške so razširjeni kozolci, narejeni večinoma iz lesa. Na njih sušijo predvsem žito, ki ga po žetvi obesijo na palice, in ga tako med sušenjem obvarujejo pred dežjem.

Vasi na Koroškem so večinoma sestavljene iz nepravilno ležečih kmečkih domačij, ki ne tvorijo vrst ali robov ob cesti. Največkrat so vasi manjše, do dvanajst domačij, med katerimi ležijo vrtovi. Pogosto so urejeni skupni studenci in korita za napajanje živine, na osrednjem prostoru raste lipa ali oreh, okoli katerega je narejena lesena klop. Tudi v večjih vaseh je razporeditev kmečkih domov podobna, le da na vzpetini stoji še cerkev s pokopališčem in enonadstropnim župniščem. Samo na severozahodnem delu Koroške najdemo nekatere ravninske vasi, kjer so hiše in gospodarska poslopja postavljena v vrsto.

Ljudska kultura Slovencev, ki živijo na zahodu slovenskega etničnega prostora, je obravnavana v knjigi *Küsteland*, v poglavjih *Ljudsko življenje na Goriškem in Gradiški*¹³, *Ljudske značilnosti v okolici Trsta*¹⁴ in *Ljudsko življenje Slovanov v Istri*¹⁵. Kljub temu da gre za razmeroma obsežna poglavja o kulturi in življenju Slovencev na teh območjih, pa ne vsebujejo predstavitev njihovega stavbarstva. Pisci podrobno obravnavajo le

¹¹ *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild, Heft Ungarn IV.* Wien 1896, 263.

¹² *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild, Heft Kärnten und Krain.* Wien 1891, 164–165.

¹³ *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild, Heft Küstenland.* Wien 1891, 161–190.

¹⁴ N. d., 190–208.

¹⁵ N. d., 208–230.

koledarske in življenjske šege, ljudsko verovanje, pesništvo, pripovedništvo in nekatere oblike družabnega življenja. Opisom gmotne kulture so namenjene le redke omembe.

Način obravnave kmečkih hiš in gospodarskih poslopij v delu *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild* ne upošteva funkcionalnega vidika arhitekture, to je povezave stavbarstva z življenjem in z gospodarskimi dejavnostmi kmečkih družin. Pri obravnavi Kranjske in Koroške predstavi pisec v skupnem poglavju o kmečkem domu še grajsko arhitekturo in tipologijo naselij v teh dveh pokrajinah. Na kratko so opisane tudi značilnosti arhitekture mest in trgov, za katere avtor meni, da se ne ločijo dosti od tiste, ki je značilna za premožnega kmeta. Na podoben način je obravnavana kmečka arhitektura tudi drugod živečega slovenskega kmečkega prebivalstva. Podan je opis osnovnega tipa hiše, ki je sestavljena iz veže, kuhinje, sobe in sprednje kamre, kakor tudi opis pohištva, peči in ognjišča, stenskega in hišnega okrasja. Hiše so opisane statično, ne da bi bile omenjene spremembe in nekatere inovacije v ljudski arhitekturi, ki so bile značilne prav za obdobje, ko je nastalo delo *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild*. Konec 19. stoletja je namreč čas, ko so tudi na slovenskem podeželju premožnejši kmetje namesto ognjišč in črnih kuhinj uvajali zidane in nekoliko pozneje železne štedilnike. Štedilnik se je v kmečkih domovih na Slovenskem pojavljal od petdesetih let 19. stoletja. Najprej se je ta inovacija uveljavila v domovih premožnejših kmetov, vendar jih je moč zaslediti v drugi polovici 19. stoletja tudi pri novih zgradbah.¹⁶ Slamnate strehe in strehe iz skodel so najprej zamenjevali bogatejši kmetje, saj so že na zunaj kazale premožnost gospodarja, postopno pa so se razširile tudi pri drugih posestnikih. Tudi pri notranji opremi bivalnih prostorov so v obravnavanem času vsaj pri premožnejšem kmečkem prebivalstvu opazni tedaj modni in od meščanov prevzeti pohištveni kosi – zlasti omare, kredence in stoli, ki so nadomeščali klopi.

Stavbarstvo je v delu *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild* obravnavano skladno s tedaj prevladujočimi strokovnimi izhodišči, ki so nihala med še vedno živečimi romantičnimi načeli in izhodišči mitološke šole po eni strani in le nekaterimi vplivi pozitivističnih pogledov na drugi strani. Največkrat so podani opisi le najopaznejših, po estetskem merilu najbogatejših in najzanimivejših stavb iz posamičnih pokrajin, drugi tipi stavb niso obravnavani in o njih izvemo le malo.

Kljub temu pa je obsežno delo *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild* z zasnovo, natančnostjo, bogato vsebino in likovno opremo najpomembnejše delo za razumevanje življenja narodov monarhije ob prehodu 19. v 20. stoletje. Čeprav je nastalo iz jasnih ideoloških in državnih interesov, ki jih je moč razbrati tako v uvodnem delu kakor pri obravnavi posamičnih sestavin kulture in življenja narodov v monarhiji, je z obravnavami obogatilo poznavanje njihove kulture. To je še posebej pomembno za majhne narode, ki so bili v času nastanka *Kronprinzenwerk* še brez obsežnejših študij ljudske kulture. Slovenci so prvo sintetično etnološko delo o svoji ljudski kulturi dobili šele čez dobrih pet desetletij, ko je leta 1944 izšel prvi zvezek *Narodopisja Slovencev*. Čeprav napovedi avtorjev besedil, da *Kronprinzenwerk* po svojih dosežkih ne bo zaostajal za strokovno ravnijo tedanjih znanstvenih del, niso bile uresničene, pa deli posamičnih knjig zaradi izčrpnosti še danes predstavljajo nepogrešljivo strokovno literaturo za poznavanje nekaterih področij ljudske kulture. Največji pomen tega dela pa je v premišljeno

¹⁶ I. Keršič, Oris stanovanjske kulture slovenskega kmečkega prebivalstva v 19. stoletju, *Slovenski etnograf* 23–24, 1988–1990, 346.

zasnovani celovitosti obravnave življenja, ustvarjanja in kulture posameznih narodov tako v pisani besedi kot bogatih ilustracijah. Na enem mestu so nam torej na izčrpano podane naravne značilnosti življenjskega okolja posameznih narodov monarhije, njihova arheologija, zgodovina, etnologija, fizična antropologija, arhitektura, slikarstvo, kiparstvo, umetna obrt, literatura in gospodarstvo. To delo je torej dosežek, s katerim se lahko tudi še stoletje pozneje pohvalijo le redke evropske države.

Summary

Architecture of Slovene Ethnic Territory in Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild

In the extensive publication titled *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild*, published between 1887 and 1902, considerable space was dedicated to architecture of different nations living in the Monarchy at the time. Like other elements of folk culture, architecture is dealt with in the chapter titled *Volkskunde* (Ethnography), which was strongly affected by the ideology and political orientation of the time. Authors of the texts wrote about rural architecture of the Slovene ethnic territory in different volumes of this publication (for instance in those depicting different Slovene areas such as Kranjsko, Koroško, Štajersko or Goriško). The theme is fragmented into different selected elements (farmhouse, other farm buildings, yards, etc.). The authors were all looking for typical architectural elements in different areas, and only partially considered temporal, social and local differences. They neglected the functional aspect of rural architecture, therefore the connection between architecture and the way of life and economic activities of farming families, so very important for ethnology. Most often they only gave descriptions of the basic house type of each area, main rooms in the house, furniture, the oven, the hearth, decorations. Changes and certain innovations in folk architecture, so very typical of the period at the turn of the century, were omitted. The end of the 19th century was namely the time when wealthier farmers started to replace the hearth and the old so-called black kitchens with built-in, and later iron, stoves. They also started to replace straw or shingle roofs with brick roofs that publicly manifested the economic wealth of the householder. There was also another, modern change in interior decoration: influenced by the current fashion of the town, well-to-do farmers furnished their houses with wardrobes, cupboards and chairs which replaced the old benches.

Architecture in *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild* is dealt with according to the prevailing professional orientations of the time; these orientations oscillated between the still-living romantic principles and starting-points of the mythological school, and contained only certain elements of positivistic views on the other. Authors most often described only the most prominent, aesthetically richest and most interesting buildings in different areas; other types of buildings have been left out or only briefly mentioned. Yet despite these shortcomings this extensive monographic work and its design, exactness and rich contents and illustrations represents the most important publication for the understanding of how the Monarchy's nations lived at the turn of the 19th into the 20th century. Even though it clearly reflects the ideological and state interests, which can be detected in the foreword as well as throughout the text, this comprehensive work has greatly enhanced the knowledge about different nations of the Austro-Hungarian monarchy.